

Bağlantısızlıktan Bağımlılığa: Nasır Döneminde Mısır-SSCB İlişkileri

Gökhan Erdem*

Özet

Bu makalede II. Dünya Savaşı sonrasında istikrarsızlığın merkezi haline gelen Ortadoğu'da, bir süper güç olan SSCB ile Üçüncü Dünya hareketinin önde gelen temsilcilerinden biri olan Mısır arasındaki ilişkilerin Cemal AbdülNasır döneminde (1954-1970) nasıl geliştiği ele alınmıştır. Soğuk Savaş döneminde 1955'de imzalanan silah antlaşmasıyla başlayan ve hızla gelişen ilişkiler hem ABD'nin çevreleme politikasını kırarak bölgede etkili olmak isteyen SSCB açısından hem de askeri ve ekonomik yardım arayışındaki Mısır açısından çok faydalı olmuştur. SSCB Mısır üzerinden bölgeyi etkilerken, Sovyet desteği Nasır'ın pan-Arabist politikalarını uygulamasını mümkün kılan bir altyapı sağlamıştır. İki ülke ideolojik farklılıklarına ve bu farklılıklar zaman zaman olumsuz rol oynamış olmasına rağmen olumlu ilişkilerini başarıyla sürdürmüşlerdir. Fakat 1960'lar boyunca Mısır'daki Sovyet etkisi tedrici bir biçimde artmış, 1967 Arap-İsrail Savaşı'nın yarattığı büyük yıkımla Mısır SSCB'ye bağımlı hale gelmiştir.

Anahtar Kelimeler

Soğuk Savaş, Ortadoğu, Mısır, SSCB, Nasır

* Dr. Öğ. Üyesi, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü.
gerdem@politics.ankara.edu.tr
(orcid.org/0000-0002-9038-4909)
Makale geliş tarihi : 14.02.2018
Makale kabul tarihi : 29.03.2018

**From Non-Aligned to Dependency:
Relations between Egypt and the USSR
during the Nasser Era**

Abstract

In this article, in the Middle East, which became the center of instability after World War II, how relations between the USSR and Egypt which is one of the leading representatives of the Third World movement, developed during the Gamal Abdunnasser period (1954-1970) had discussed. The relations between two countries had started with the arms treaty which was signed in 1955 during the Cold War period. Whilst the relationship was developing rapidly, also it was very beneficial for both sides. In terms of interests of these countries, the USSR which wanted to be effective in the region by breaking the US' containment policy, while Egypt was seeking military and economic aid. On the other hand, while the USSR affects the region through Egypt, the USSR support provided an infrastructure that would allow Nasser to implement his Pan-Arabist policies. Egypt and the USSR successfully maintained positive relations though their ideological differences and even if these differences sometimes played a negative role upon the relations between these countries. Yet, throughout the 1960s, the Soviet influence in Egypt grew tremendously, and with the great destruction created by the 1967 Arab-Israeli War, Egypt became much more dependent to the USSR after this war.

Keywords

Cold War, Middle East, Egypt, the USSR, Nasser

Giriş

Soğuk Savaş'ın Dünya üzerinde kendisini en fazla gösterdiği bölgelerden biri de hiç kuşkusuz Ortadoğu'dur. Bunu sağlayan en önemli olgulardan biri de, bölgenin süper güçler arasındaki küresel mücadelenin en belirgin eksenlerinden biri olmasıdır. Soğuk Savaş döneminde bölgesel aktörler arasındaki çatışmalar bölge dışı aktörlerin -özellikle süper güçlerin- müdahalelerine neden olurken, aynı zamanda bölgesel aktörler, bölge dışı aktörleri kendi aralarındaki güç mücadelesinde destekleyici bir unsur olarak kullanmak istemişlerdir. Bu da Ortadoğu'nun Soğuk Savaş döneminde uluslararası politikanın belki de en hareketli merkezlerinden biri olmasının temel nedenlerinden biri olmuştur.

Bu dönemde Mısır-SSCB ilişkileri çok hızlı bir biçimde gelişmiştir. Her iki ülkenin Soğuk Savaş'a özgü niteliklere sahip olması, Mısır-SSCB ilişkilerinin incelenmesini önemli kılmaktadır. SSCB açısından bakıldığında, bir süper güç olarak Üçüncü Dünya ile kurduğu ilişkilerin özelliklerinin tespit edilebilmesi akademik açıdan yararlı olacaktır. Bu bağlamda, Mısır'la kurulan ilişkiler de bunun en iyi örneklerinden birini teşkil etmektedir. Bir post-kolonyal devlet olarak sosyalist kalkınma modelini benimseyen Mısır açısından bakıldığında ise, bu devletin tarafsızlık politikası çerçevesinde tam bağımsızlıkçı ve Üçüncü Dünyacı bir dış politika seçeneğini ne kadar uygulayabildiğinin belirlenmesi için SSCB ile ilişkilerinin incelenmesi faydalı olacaktır. Bu dönemdeki Mısır-SSCB ilişkilerinin analizi, 1950'lerden itibaren tarafsızlık politikasını benimseyen birçok ülkenin konumunun daha iyi anlaşılabilmesi açısından önemli bir örnektir.

Bu makalede ilişkilerin gerçek anlamda kurulduğu, hızla geliştiği ve doruk noktasına eriştiği Nasır döneminde (1954-1970) Mısır-SSCB münasebetleri incelenmeye çalışılacak, bu yapılırken de özellikle Mısır iç ve dış politikasındaki dönüşümün nedenleri belirlenmeye çalışılacaktır.

I- Nasır Dönemi Öncesinde Mısır-SSCB İlişkileri

A- İkinci Dünya Savaşı Sonundan 1952 Devrimine Kadar

Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu bölgesine ilgisi, Rusya Çarlığı'nın 18. yüzyıldan itibaren Osmanlı topraklarının geleceği konusunda özellikle İngiltere ile girdiği rekabet bağlamında tarihsel bir temele otursa da, esasen II. Dünya

Savaşı sonrasında belirginleşti.¹ Moskova'nın iki savaş arası dönemde Ortadoğu'daki etkisi, bölgedeki bazı ülkelerde kurulan küçük ve oldukça etkisiz komünist partilere verdiği sınırlı desteğin ötesine geçmemiştir.² Bunun en önemli sebepleri; o dönemde SSCB'nin içe kapanması, Avrupa'da beliren savaş tehdidi nedeniyle dikkatini buraya çevirmesi, küresel politikalar izleyecek güçten uzak oluşu, bölgenin İngiltere ve Fransa'nın kontrolünde olması ve sosyalist akımların güçsüzlüğüydü.

II. Dünya Savaşı sonrasında SSCB'nin bir süper güç olarak tüm dünyada artan etkinliğine paralel biçimde Ortadoğu bölgesine ilgisi ve buradaki etkinliği de tedrici bir biçimde artmaya başladı. Bu dönemde Sovyet etkisinin artmasını sağlayan en önemli olguysa, bölgedeki anti-emperyalist ulusal bağımsızlık hareketlerinin güç kazanması oldu. Moskova İngiliz ve Fransız sömürge imparatorluklarının dağılması sürecine tam destek verdi.³ Bölge halkları da emperyalist güçlere karşı mücadelelerinde SSCB'nin desteğini aramaya başladılar.

Bu çerçevede, SSCB'nin bölgeyle bağlantı kurması da hemen II. Dünya Savaşı sonrasında gerçekleşti. SSCB, Suriye ve Lübnan'la Şubat 1946'da bir kaç gün arayla gizli antlaşmalar imzalayarak, işgalci Fransız ve İngiliz askerlerinin çekilmesi için mücadele eden bu iki ülkeye siyasi destek verdi. Ayrıca SSCB bu iki ülkenin ordularının kurulmasına da yardım edecekti.⁴ Böylece Kremlin'in Ortadoğu politikasındaki en önemli unsurlardan biri haline gelecek olan bölge ülkelerine siyasal, ekonomik ve askeri destek sağlayarak etkinlik kazanma politikası kendisini ilk defa göstermiş oldu. Bu antlaşmanın somut sonucu, 1948 Arap-İsrail Savaşı'nda Araplara Doğu Bloku'ndan gelen silahların çok büyük bir kısmının bu iki ülkeye gönderilmesi oldu.⁵

Bu dönemde bölgeye ilk defa Suriye ve Lübnan üzerinden giren SSCB'nin Mısır'a bakışı çok da olumlu değildi. Sovyet analistleri, Mısır'ı Lübnan ve Suriye ile karşılaştırıldığında sosyal ve politik olarak daha az gelişmiş bulmakta, "ilerici"

¹ Rusya'nın Ortadoğu'ya ilgisinin tarihsel bir özeti için bkz. Aaron Klieman, *Soviet Russia and the Middle East*, Baltimore and London, John Hopkins Press, 1970, s. 27-33.

² Bu konuda bkz. Jaan Pennar, "The Arabs, Marxism and Moscow: A Historical Survey," *Middle East Journal*, Vol. 22, No:4, (Autumn 1968), s. 436-438.

³ Artık SSCB'nin temel hedeflerinden biri, bölgenin Batılı güçlerin etkinlik alanından çıkarılmasının sağlanması oldu. R. D. McLaurin, *The Middle East in Soviet Policy*, Massachusetts, Lexington Books, 1975, s. 18.

⁴ Rami Ginat, "Soviet Policy Towards the Arab World, 1945-1948," *Middle Eastern Studies*, Vol. 32, No:4, (October 1996), s. 323.

⁵ *Ibid.*, s. 324.

güçlerin yönetici sınıflar karşısında etkisiz olduğunu düşünmekteydi.⁶ Ancak, SSCB'nin Ortadoğu'da etkinlik kurma ve bölgedeki Batı etkinliğini zayıflatma genel politikası özelde Mısır'la ilişkilerin de gelişmesinde rol oynadı. Bunun Mısır-SSCB ilişkileri açısından somut sonucu Kremlin'in Mısır-İngiltere anlaşmazlığında Mısır'ı desteklemesi oldu.

1923 yılında bağımsızlığını kazanan Mısır ile İngiltere arasında 1936'da imzalanan antlaşmayla, Sudan'ın geleceğinin belirlenmesinin yakın bir gelecekte Sudan halkına bırakılması ve Süveyş Kanalı'nın İngiliz askeri kontrolünde kalması kararlaştırılmıştı.⁷ II. Dünya Savaşı sonrasında Mısır'da iktidarda bulunan milliyetçi Wafd Partisi 1936 Antlaşması'nın değiştirilerek, Sudan'ın Mısır kontrolüne girmesini ve kanal bölgesindeki İngiliz kuvvetlerinin tamamen çekilmesini talep etmekteydi. Bu talepler Mısır halkının çok büyük bir kısmı tarafından da paylaşılmaktaydı. Savaş sonrasında Londra ve Kahire arasında bu konudaki müzakerelerin başarısızlığa uğraması sonucunda, Mısır sorunu Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne götürdü. Burada yapılan görüşmelerde Mısır'ı sadece SSCB ve Polonya delegeleri desteklediler.⁸ Söz konusu açık destek Mısır'da çok olumlu yankılar yarattı. "Mısır'da bazı politik gruplar SSCB'yi emperyalizme karşı savaşıyor Arap ulusal hareketinin gerçek bir dostu olarak görmeye başladılar."⁹

Bu dönemde ortaya çıkan ve sonrasında gerek genelde SSCB-Ortadoğu ülkeleri, gerekse özelde SSCB-Mısır ilişkilerinin belirlenmesinde çok önemli bir rol oynayan Arap-İsrail çatışması ve Filistin sorunu, SSCB'nin bölgede etkinlik kazanmasını sağlayacak yeni bir olgu olarak belirdi. Paradoksal olarak, - 1950'lerin ortalarında başlayan döneme ters biçimde- Filistin sorunu bu ilk dönemde SSCB'nin Arap dünyasıyla ve Mısır'la ilişkilerinde olumsuz bir rol oynadı. Çünkü SSCB sorunun ilk ortaya çıkışından itibaren İngilizlere karşı savaşıyor Filistinli Yahudileri desteklemiş ve İsrail'i *de jure* tanıyan ilk devlet olmuştu. Ayrıca, 1948 Savaşı'nda İsrail'e Çekoslovakya üzerinden silah da göndermişti.¹⁰ Bu durum Ortadoğu'da sömürge imparatorluklarının parçalanmasını hedefleyen genel Sovyet politikasıyla örtüşmesine rağmen, Araplar'da büyük bir hayal kırıklığı yarattı. Buna rağmen, İsrail devletinin kurulmasını destekleyen ABD'nin Arap dünyasındaki imajı SSCB'ninkinden

⁶ *Ibid.*, s. 324-325.

⁷ P. J. Vatikiotis, *The Modern History of Egypt*, London, Weindenfeld and Nicholson, 1969, s. 287.

⁸ Ginat, "Soviet Policy Towards the Arab World", s. 327.

⁹ *Ibid.*, s. 328.

¹⁰ McLaurin, *The Middle East in Soviet Policy*, s. 18-19.

daha fazla bozuldu.¹¹ Bunu sağlayan önemli faktörlerden biri, SSCB'nin, Çekoslovakya'nın Arap ülkelerine de silah vermesini desteklemesiydi. Ayrıca SSCB savaştan hemen önce Mısır'la ilk ticari anlaşmasını yapmış, Mısır'a pamuk karşılığında buğday vermeyi kabul etmişti.¹²

İsrail'in SSCB'nin kendisinden beklediği gibi tarafsız bir politika izlememesi ve ABD ile yakınlaşması, SSCB'nin yavaş yavaş İsrail'den uzaklaşmasına ve 1949'dan itibaren tedrici bir biçimde Filistin sorununda Arap ülkelerini desteklemeye başlamasına neden oldu. 1950'lerin ortalarında çok açık bir biçimde görüleceği gibi, Sovyet yönetimi Arap-İsrail çatışmasında Arap tarafını destekledi. Bu politika değişikliği SSCB'nin hem Arap dünyasıyla hem de Mısır'la ilişkilerinin gelişiminde önemli bir rol oynadı. Böylece Mısır ve SSCB arasında kurulacak yakın ilişkilerin çok temel bir yapıtaşı ortaya çıktı.

B- 1952 Devrimi ve SSCB

Mısır'da Kral Faruk yönetiminden duyulan toplumsal rahatsızlık ve bozulan ekonomik durum nedeniyle halkın artan tepkisinin kendini gösterdiği yerlerden biri de orduydü. Özellikle genç subayların yönetimden duydukları rahatsızlık yönetimi devirmeye yönelik cuntaların ortaya çıkmasına neden oldu. Bu cuntalardan biri de, kuruluşu 1942'ye kadar uzanan "Hür Subaylar" cuntasıydı. 1948 yılındaki Arap-İsrail Savaşı'nda uğranılan yenilginin orduda yarattığı tepkiyle de gelişen bu oluşum 1952 yılında Kral Faruk'u devirerek yönetime el koydu.¹³

Yönetime el koyan Hür Subaylar cuntası içinde yer alan subaylar; monarşinin tüm unsurlarıyla tasfiyesi, İngiliz emperyalizminin etkisinin kırılması ve toplumsal reform ortak paydası altında birleşmelerine karşın¹⁴ aralarında politik, sosyal ve ekonomik konularda önemli görüş ayrılıkları bulunmaktaydı. Cunta üyelerinin çoğunun çok belirgin bir politik kimlikleri olmamasına rağmen aralarında Marksist fikirlerden etkilenmiş olanlar da bulunmaktaydı. Bunlar, Halid Muhiddin ve Ahmet Fuat'tı.¹⁵ Ancak cunta üyelerinin önemli bir kısmı liberal bir milliyetçiliği savunan kişilerden oluşmaktaydı. Nitekim cuntanın

¹¹ Ginat, "Soviet Policy Towards the Arab World", s. 329.

¹² *Ibid.*, s. 332.

¹³ Vatikiotis, *The Modern History of Egypt*, s. 374-378.

¹⁴ William L. Cleveland, *Modern Ortadoğu Tarihi*, çev: Mehmet Harmancı, İstanbul, Agora Kitaplığı, 2008, s. 339.

¹⁵ Selma Botman, "Egyptian Communists and the Free Officers: 1950-1954," *Middle Eastern Studies*, Vol. 22, No:3, (July 1986), s. 351.

liderliğini yapan General Necip, milliyetçi *Wafd* partisi çizgisine yakın bir politikayı savunmakta, bir süre sonra sivil demokratik yönetime geçilmesini istemekteydi. Necip, Mısır'ın Batı ile ilişkilerini geliştirerek sürdürmesi gerektiğini düşünüyordu.¹⁶

Cuntanın büyük çoğunluğu tarafından da paylaşılan bu görüşler, askeri yönetimin Mısır'ın dış politikasında ilk aşamada çok önemli bir değişikliğe gitmemesine neden oldu. Tıpkı eski yönetimin olduğu gibi yeni yönetimin de amacı, Süveyş Kanalı bölgesindeki İngiliz işgalinin sona erdirilmesiydi.¹⁷ İngiliz kuvvetlerinin Kanal bölgesinden çıkarılması 1930'ların sonlarından itibaren tüm Mısır hükümetlerinin temel dış politika hedeflerinden birini oluşturmaktaydı. Bu olgu bir post-kolonyal devlet olan Mısır'ın, ulusal egemenliğinin tam olarak sağlanmasına gösterdiği büyük hassasiyetle yakından ilgiliydi.¹⁸

İngilizlerin ülkeden çıkarılması hedefi dışında, iki ayrı hedef daha bu dönemde Mısır'ın dış politikasının belirlenmesinde birincil derecede rol oynadı: Bunlardan birincisi, Mısır'ın 1948 Savaşı'nda uğranılan yenilgi ve İsrail'le gerginliğini koruyan ilişkiler nedeniyle silahlı kuvvetlerini güçlendirmek amacıyla modern silahlar alma isteğiydi. İkinci olarak, iktidara gelen yeni yönetim ülkeyi hızla kalkındırmak amacıyla acil olarak dış ekonomik yardım sağlamak istemekteydi. Özellikle bu iki olgu Mısır'ın 1950'lerin ortalarında yeni bir dış politika çizgisi benimsemesinde büyük rol oynadı. Bu iki beklentisinin ABD tarafından karşılanmaması, Mısır'ın yeni bir işbirliği aramasına neden oldu. Bu yüzden 1950'lerin ortalarına kadar uzanan dönemde Mısır'ın ABD ile ilişkilerini kısaca özetlemek, Mısır ve SSCB arasındaki ilişkilerin gelişimini ortaya koyabilmek açısından büyük önem taşımaktadır.

1952 Devrimi ABD tarafından olumlu karşılanmış, gerek General Necip, gerekse Albay Nasır ABD tarafından potansiyel birer müttefik olarak görülmüştür.¹⁹ Nitekim yönetimi ele geçiren subaylar darbeden önce *CLA* ile

¹⁶ Ahmet Abu El-Feth, *Mısır İhtilalinin İçyüzü ve Nasır*, çev: Nusret Kuruoğlu, İstanbul, Rek-Tur Kitap Servisi, 1965, s. 135.

¹⁷ Elie Podeh, "Foreign Policy During the Early Nasserist Era, 1952-55," *Middle Eastern Studies*, Vol. 32, No:1, (January 1996), s. 161.

¹⁸ Nitekim Nasır, 1936 yılında imzalanan İngiltere-Mısır Antlaşması'nın İngiltere'ye partiler arasındaki çatışmaları kullanarak Mısır'ın içişlerine karışma olanağı verdiğini, bunun işgalin gerçek anlamda sona ermesini engellediğini belirtmekteydi. Ayrıca Nasır, devrimin temel amacının devletin egemenliğinin tam olarak sağlanması olduğunu altını çizmekteydi. Gamal Abdel Nasser, "The Egyptian Revolution", *Foreign Affairs*, Vol. 33, No:2, (January 1955), s. 202, 204.

¹⁹ Barry Rubin, "America and Egyptian Revolution, 1950-1957," *Political Science Quarterly*, Vol.97, No:1, (Spring 1982), s. 73.

bağlantı kurmuş,²⁰ sonrasında ise Kahire'deki Amerikan elçiliği Washington'a, yeni yönetimin ABD ile yakın ilişkiler kurmak istediğini belirterek, Ortadoğu savunmasında gerekli rolü üstlenmeye hazır olduklarını iletmiştir.²¹

Washington'un bu dönemde temel hedefi, Ortadoğu'da kurulması planlanan, SSCB'ye karşı bir askeri pakta bölge ülkelerinin katılımını ve İsrail ile Arap ülkeleri arasında kalıcı ve etkili bir barışı sağlamaktır. Ancak ABD'nin temel açmazı, Arap ülkeleri ile İsrail ve bölgedeki eski sömürgeci güçler olan İngiltere ve Fransa arasında dengeli bir politika izlemenin zorluğuydu. Öncelikle, Arap ülkelerinin İsrail'le istedikleri şartlarda barış yapmaları pek olası değildi. Ayrıca ABD'nin eski sömürgeci güçler olan İngiltere ve Fransa'nın bölgedeki çıkarlarını koruma isteği Arap dünyasında tepki yaratıyor²², Arap ülkeleri ile eski sömürge ülkeleri arasındaki sorunlarda, Washington temel müttefikleri İngiltere ve Fransa ile SSCB'nin bölgeye girmesini önlemek için bağlarını güçlendirmek istediği ülkeler arasında kalıyordu. Bunun dışında, Arap ülkelerinin acil ekonomik ve askeri yardım ihtiyaçlarının karşılanması hem İsrail'in muhalefetiyle karşılaşılıyor, hem de ABD'nin barış ve ortak güvenlik sistemine katılma karşılığında yardım politikası izleyerek yardımları çok belirgin bir dış politika aracı olarak kullanma isteği Arap ülkelerinde hayal kırıklığı yaratıyordu. Son olarak, Arap ülkelerinin kendi aralarındaki anlaşmazlıklar ve çekişmeler de ABD'nin bu ülkeler arasındaki dengeleri gözetmek zorunda kalarak etkili adımlar atmasını engelliyordu.

Bu dönemde genel olarak böyle bir açmazla karşı karşıya kalan Amerikan yönetimi, Mısır'ın sürekli olarak yinelediği silah temini ve ekonomik yardım isteklerini karşılayamadı. Bunun temel nedenleri, Mısır'la İngiltere arasında Süveyş Kanalı konusunda görüşmelerin bir türlü sonuçlanmaması, Mısır'ın ABD ve İngiltere güdümünde bölgesel bir güvenlik örgütüne girmekteki isteksizliği²³ ve Mısır ile İsrail arasında gizlice devam eden barış görüşmelerinin başarılı olamamasıydı.²⁴ 1954 yılına kadar geçen bu dönemde iki ülke arasındaki ilişkiler, her iki tarafın da birbirini tatmin edemediği, Mısır'da ABD ile ilgili

²⁰ Podeh, "Foreign Policy During the Early Nasserist Era", s. 161.

²¹ Rubin, "America and Egyptian Revolution", s. 76.

²² Klieman, *Soviet Russia and the Middle East*, s. 13.

²³ Mısır, 1953 yılında ABD Dışişleri Bakanı Dulles tarafından ortaya atılan Kuzey Kuşağı (*Northern Tier*) projesine de karşı çıkarak 1950 yılında Mısır, Suudi Arabistan ve Ürdün tarafından imzalanan bir antlaşmayla kurulan "Arap Kollektif Güvenlik Paketi"nin bölgesel güvenliğin sağlanması için kullanılması gerektiğini vurguladı. Podeh, "Foreign Policy During the Early Nasserist Era", s. 162-163. Nasır'a göre bölgenin güvenliğinin sağlanmasının en etkili yolu bölge halklarının kuracağı bir örgütlenmeydi. Nasser, "The Egyptian Revolution", s. 210.

²⁴Rubin, "America and Egyptian Revolution", s. 76-80.

şüphelerin çoğaldığı ve cunta içinde gücünü arttıran Nasır'ın yavaş yavaş tarafsız bir dış politika izlenmesi gerektiği düşüncesini benimsemeye başladığı bir dönem oldu.²⁵

Yukarıda da belirtildiği gibi, 1952 Devrimi Batı'da büyük oranda olumlu karşılandı ve yeni yönetimin Batı ile ilişkileri geliştirme yolundaki girişimleri bu düşüncüyü pekiştirdi. Buna karşılık, Moskova monarşiyi devirerek ülkenin modernleştirilmesini hedefleyen bu darbeyi desteklemedi ve yeni yönetime, kraliyet döneminde tutuklanan Marksistlerin serbest bırakılmasına rağmen kuşkuyla baktı. Sovyet analistlerine göre, darbe Washington tarafından yaptırılmıştı ve yönetimi ele alan "Devrim Komuta Konseyi" ABD ile dostça ilişkileri sürdürme eğilimindeydi. Yine bu analistlere göre, askeri yönetimin başında bulunan General Necip Batıcı çizgiyi açık bir biçimde savunan bir aktörken, Nasır ise Mısır'da etkili olan komünistlere ve İslamcı Müslüman Kardeşler'e yakın durarak onları kontrol altına alma amacını taşımaktaydı.²⁶

Heykel'in belirttiği gibi, SSCB'nin Mısır'daki darbeye ve askeri yönetime tepkisi realist bir analizden uzak, fazla doktrinerdi.²⁷ Ancak yukarıda belirtildiği gibi, darbecilerin 1955'e uzanan ilk dönemde izledikleri Batı yanlısı politikalar da, Kremlin'in tepkisinin çok da temelsiz olmadığını göstermekteydi.

Mısır Komünist Partisi'nin başından itibaren darbeye ve askeri yönetime karşı çıkması ve SSCB'nin Mısırlı komünistleri destekleyerek askeri yönetim aleyhine açıkça tavır alması bu dönemde iki ülke arasındaki ilişkilerin bozulmasına neden oldu.²⁸ Mısır'da askeri yönetime karşı ilk isyan da komünistlerin etkili olduğu işçi sendikalarından geldi. Devrimin hemen ertesinde ortaya çıkan bu isyan, askeri yönetimin komünistlere karşı bir tutuklama operasyonu başlatmasına neden oldu. Bu da komünistlerin "askeri diktatörlük" olarak nitelendirdikleri yönetime karşı daha sert muhalefet yürütmeye başlamalarına sebebiyet verdi.²⁹ Böylece 1955'e kadar süren bu ilk dönemde Mısır ve SSCB ilişkileri 1952 öncesine göre hayli kötüye gitti.

²⁵ Podeh, "Foreign Policy During the Early Nasserist Era", s. 161.

²⁶ George Lenczowski, *Soviet Advances in the Middle East*, Washington, American Enterprise Institute for Public Policy Research, 1972, s. 76.

²⁷ M. Hasaneyn Heykel, *Kahire Dosyası*, çev: Berin Büktaş, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1974, s. 109.

²⁸ İdem.

²⁹ Vatikiotis, *The Modern History of Egypt*, s. 379-380.

II- Mısır-SSCB İlişkilerinin Evrimi

A- İlişkilerin Kurulması (1955-1957)

Mısır ve ABD'nin 1952-1954 döneminde karşılıklı beklentilerinin gerçekleşmemesi, iki ülkeyi birbirinden uzaklaştırmaya başladı. Her ne kadar, 1954 yılında İngiltere ve Mısır arasında yıllardan beri süren görüşmeler olumlu sonuç verse ve yapılan antlaşma ile İngiliz Hükümeti Kahire'nin isteğini kabul ederek Süveyş Kanalı'ndaki askerlerini çekmeyi kabul etse de, Mısır ve ABD arasında ilişkiler bir türlü her iki tarafı da memnun edecek bir zemine oturtulamadı.³⁰ Bunun temel sebebi, Mısır'ın Washington'un bölgede kurmak istediği bölgesel güvenlik örgütüne girmek istemeyerek, Arap Kollektif Savunma Paktı'nın bölge güvenliğinin sağlanmasında temel örgüt olmasında ısrar etmesiydi. Bunda, Mısır'ın özellikle Nasır'ın iktidarı ele geçirmesinden sonra tedrici bir biçimde dozunu arttırmaya başladığı ulusal bağımsızlıkçı söyleminin yanı sıra, Arap dünyasının liderliğini hiç bir şekilde paylaşmama isteği de rol oynamaktaydı. Mısır, bu dönemde özellikle Batı'nın kurduğu güvenlik sistemine girme yolunda sinyaller veren ve ABD'den önemli askeri ve ekonomik yardımlar alan Irak'la ciddi bir rekabet halindeydi. ABD'nin kurulması için çabaladığı paktın Irak'ın Arap dünyasının merkezine oturmasını sağlayacağını düşünen Mısır, böyle bir güvenlik örgütünün kurulmasına şiddetle muhalefet etmekteydi.³¹

Kendisini bu durumda açık bir biçimde gösterdiği gibi, Arap dünyasının liderliğine oynama politikası bundan sonra Mısır'ın dış politikasının temel unsurlarından biri haline geldi. Zamanla Nasır'ın kişisel karizmasıyla birleşen ve önce milliyetçi ve anti-emperyalist "pan-Arabist", daha sonra SSCB ile yakınlaşmanın da büyük etkisiyle anti-kapitalist "sosyalist" bir ideolojik söylemle doktriner bir veçhe de kazanan Mısır'ın Arap dünyası içinde liderliğinin sağlanması politikası, dönem içindeki tüm iniş çıkışlara rağmen tüm Nasır dönemine damgasını vurdu.

SSCB ile ilişkilerin gelişmesinde bu olgunun da büyük rolü bulunmaktaydı. Çünkü SSCB'nin askeri, ekonomik ve siyasi desteği Mısır'ın emperyalizme ve siyonizme karşı mücadele eden "öncü güç" olarak Arap dünyası içinde

³⁰ Bu anlaşmanın imzalanmasında ABD'nin etkisi için bkz: Laila Amin Morsy, "The Role of the United States in the Anglo-Egyptian Agreement of 1954," *Middle Eastern Studies*, Vol.29, No:3, (July 1993), s. 526-528.

³¹ Podeh, "Foreign Policy During the Early Nasserist Era", s. 166-168.

hegemonya kurması açısından yaşamsal bir öneme sahip olacaktı. Buna mukabil, SSCB de, Mısır'ın bu rolünü destekleyerek hem bölgedeki Batı yanlısı muhafazakâr ülkelere gözdağı verme, hem de bölgede tarafsızlık politikası yanlısı "ilerici" ülkeleri bir arada tutma fırsatı yakalamaktaydı. Hourani'nin belirttiği gibi, tarafsızlık politikası kaçınılmaz bir biçimde Mısır ve müttefiklerini bu siyasetten etkilenen Batılı güçlerle çatışmaya sürükledi. Çünkü özellikle bu dönemde ABD'ye göre tarafsızlık politikası Sovyet yanlılığından başka bir şey değildi.³² Mısır ve SSCB arasındaki bu ilişki Nasır döneminin en önemli karakteristiklerinden birini teşkil etti.

1955 yılında kurulan Bağdat Pakti'na Mısır'ın katılmaması ve bu pakta yönelik bir kampanya başlatması Nasır'ın, ekonomik ve askeri yardım karşılığında ABD'nin temel talebi olan ortak güvenlik örgütüne girmeyi reddeden politikasını bir kez daha gösterdi. Bu gelişmenin doğrudan sonucu ABD'nin Mısır'ın ihtiyaç duyduğu ekonomik ve askeri desteği yine vermemesi oldu. Böylece 1954 yılında imzalanan Mısır-İngiltere Antlaşması'nın yarattığı görece olumlu hava ortadan kalkmaya başladı. 1955 yılı başında İsrail kuvvetlerinin Gazze'de Mısır hedeflerine karşı saldırılarda bulunması üzerine Mısır ABD'den silah taleplerini arttırdı.³³ İsrail saldırılarının da etkisiyle Nasır'ın Mısır silahlı kuvvetlerinin yetersizliği yönündeki endişesi daha da arttı. Ordunun modern silahlara sahip olması en önemli ve acil önceliği haline geldi.³⁴ ABD'nin Kahire'nin silah temini yönündeki isteklerini karşılamaması, Mısır'ın zaten 1954 yılında başlayan dış politika değişikliğine önemli bir boyut kattı. Bu gelişme, Mısır'ın Batı dışındaki başka bir kaynaktan silah sağlama çabasına girmesine yol açtı. Bu kaynak ise SSCB olacaktı.

Nisan 1955'te Bandung'ta toplanan ve tarafsızlık hareketinin doğuşunu sağlayan konferansa katılan Nasır, burada hem Mısır'ın "olumlu tarafsızlık" doğrultusundaki yeni politikasını ilan etti hem de SSCB ile Mısır arasındaki ilişkilerin gerçek anlamda kurulmasını sağlayacak bir hamle yaptı. Bu hamle, toplantıya katılan Çin Dışişleri Bakanı Çu En-Lai'dan Sovyetler Birliği'nin Mısır'a silah satmak konusundaki fikirlerinin ne olduğunu öğrenmesini istemesi oldu.³⁵ Moskova bu isteğe hayli olumlu yaklaştı. Mısır'ın tedicisi bir biçimde tarafsızlığa kaydığını gören Kremlin, Mısır'la yeni bir işbirliği dönemi başlatma kararı aldı. SSCB'nin politika değişikliğinin temel nedenlerinden birincisi,

³² Albert Hourani, *Arap Halkları Tarihi*, çev: Yavuz Alogan, İstanbul, İletişim, 1997, s. 426.

³³ Rubin, "America and Egyptian Revolution", s. 83.

³⁴ Vatikotis, *The Modern History of Egypt*, 390.

³⁵ Podeh, "Foreign Policy During the Early Nasserist Era", s. 171.

Stalin'in ölümünden sonra SSCB yönetimine gelen ekibin "iki kamp teorisi"ni terk etmesi ve bu çerçevede sadece komünist hareketleri değil, anti-emperyalist mücadele verdiğini düşündükleri ulusal bağımsızlık hareketlerini de destekleme kararı almalarıydı.³⁶ İkinci olarak, ABD'nin çevreleme politikasına karşı, SSCB kendisini çevreleyen ülkeler kuşağının güneyinde bir etki alanı yaratmak istiyordu.³⁷ ABD'nin Bağdat Paketi'yle kuzey kuşağını güçlendirerek SSCB'ye karşı büyük bir stratejik üstünlük kurması Moskova'da endişe yaratmıştı. Mısır üzerinden Ortadoğu'ya açılarak post-kolonyal devletlerle ilişki kurulması çevreleme politikasına büyük bir darbe vurulmasını sağlayacaktı. Üçüncü olarak, SSCB bölgeye girerek Batılı güçlerin silah tekelini kırmak ve etkinliğini arttırmak arzusunda idi. Buna paralel olarak, Moskova bölge ülkelerinin benimsemeye başladığı tarafsızlık politikasının Batı karşıtı bir yönde evrildiğini görmekteydi.

SSCB'nin desteğiyle Çekoslovakya ve Mısır arasında yapılan ve 27 Eylül 1955'de açıklanan anlaşmayla SSCB ile Mısır arasındaki işbirliğinin temeli atılmış oldu. Bu anlaşmayla, Mısır Çekoslovakya'dan büyük kısmı pamuk karşılığında ödenmek şartıyla, uzun süreden beri ihtiyaç duyduğu modern silahları sağlamış oldu. Yaklaşık olarak 250 milyon dolarlık bir askeri malzemenin satışına dayanan bu anlaşma temelde 4 ayrı kategoride silahın Mısır'a satışını içeriyordu: Çeşitli tipte 200 savaş uçağı; 100 adet T-34 tankı ve önemli sayıda zırhlı personel taşıyıcı; toplar, makineli tüfekler, piyade tüfekleri ve 8 adet denizaltı.³⁸ Yapılan anlaşmanın önemli bir özelliğı de Mısır için hayli uygun koşullar ihtiva etmesiydi.

Bu anlaşma ile Mısır-SSCB ilişkileri yeni bir döneme girerken, Mısır yeni dış politika anlayışı çerçevesinde SSCB ile yaklaşık 20 yıl sürecek stratejik işbirliğinin temellerini atmış oldu.

Mısır'ın II. Dünya Savaşı sonundan itibaren Batı'dan (özellikle ABD'den) beklentisinin birinci boyutunu teşkil eden askeri yardımı SSCB'den sağlaması, bu anlaşmadan kısa bir süre sonra kendisini Kahire'nin Batı'dan beklentisinin ikinci boyutunu oluşturan ekonomik yardım konusunda da gösterdi. Tıpkı askeri yardım gibi, bu dönemde ABD tarafından verilen ekonomik yardımlar da Mısır'ın ihtiyaçlarını karşılamaktan çok uzaktı. Bunun temel nedeni, yukarıda belirtildiğı gibi Washington'un ekonomik yardım konusunu Mısır'a karşı bir dış politika aracı olarak kullanmasıydı. Nitekim Amerikan Yönetimi ekonomik

³⁶ John S. Reshetar, "Soviet Union and the Neutralist World", *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, Vol. 362, No:1, (1965), s. 105-107.

³⁷ McLaurin, *The Middle East in Soviet Policy*, s. 19.

³⁸ Lenczowski, *Soviet Advances in the Middle East*, s. 146.

yardımları Mısır'ın İsrail'le barış yapması, İngiltere ile Süveyş Kanalı ile ilgili görüşmelerinin sonuçlanması ve kendi gözetiminde Ortadoğu'da kurulması planlanan ortak güvenlik sistemine katılması gibi istekleriyle ilişkilendirmekteydi. 1954 yılında İngiltere-Mısır Antlaşması'nın imzalanması Mısır'a ekonomik yardım konusunu hemen gündeme getirdi. Mısır'a önerilen 20 milyon dolarlık yardım, Washington'un Mısır'da bir askeri misyon kurma isteğinin Kahire tarafından reddedilmesi nedeniyle gerçekleşemedi.³⁹

Yine bu dönemde ortaya çıkan bir başka ekonomik yardım konusu gerek Mısır, gerekse tüm dünya açısından beklenmedik gelişmelere neden oldu ve Mısır'ın dış politikasının yeniden şekillenmesinde asli bir rol oynadı.

Bu ekonomik yardım konusu Mısır yönetiminin Nil nehri üzerinde inşa etmeyi planladığı Asvan Barajı'nın finansmanının sağlanmasıydı. 1955 yılında Mısır-Çekoslovakya silah anlaşmasının hemen ertesinde gündeme gelen bu projeye, ABD ve İngiltere tarafından Mısır'ın Batı sistemi içine sokulabilmesi açısından çok büyük önem veriliyordu. Yapılan görüşmeler sonucunda ABD, Dünya Bankası ile birlikte projenin finansmanının önemli bir bölümünü üstlenmeyi kabul etti. Ancak Washington'un hedefi, bu projeyi kullanarak Mısır'ın İsrail'le barış yapmasını sağlamaktı. Nasır'ın Washington'un bu isteğini reddederek İsrail'le görüşmeyi kabul etmemesi, zaten dış politikasındaki değişim iyiden iyiye belli olmaya başlayan Mısır'ın ABD'deki kredibilitésinin daha da azalmasına neden oldu. Ayrıca Nasır'ın kredi koşullarının iyileştirilmesi talepleri ve SSCB'nin daha iyi bir öneri götürdüğünü vurgulaması Washington'da tepki yarattı. Zaten Kongre'de ve Washington yönetiminde etkili olan Yahudi lobisi de krediyi önlemeye çalışmaktaydı. Üstelik tam da bu sıralarda Mısır'ın Çin Halk Cumhuriyeti'ni diplomatik olarak tanıması Nasır'a yönelik tepkileri daha da arttırmıştı.⁴⁰ Sonuçta, Amerikan dış politikasının 1956 ortalarından itibaren değişerek sertleşmeye başlaması sonucunda çok daha toptancı bir çizgi benimsenmesinin de etkisiyle, Asvan projesine verilen Amerikan desteği geri çekildi.⁴¹ SSCB'nin de Asvan projesiyle ilgilendiğini gören Nasır'ın, ABD'nin bu politika değişikliğine tepkisi Süveyş Kanalı'nın millileştirildiğini açıklamak oldu. Bu karar da Mısır'ın Batı'dan kopuşuna neden olacak Süveyş Krizi'nin ortaya çıkmasına sebebiyet verecekti.

Mısır'ın Süveyş Kanalı'nı millileştirmesi sonucu ortaya çıkan ve İngiltere, Fransa ile İsrail'in Mısır'a karşı kuvvet kullanmasıyla sıcak çatışmaya dönen

³⁹ Rubin, "America and Egyptian Revolution", s. 81-82.

⁴⁰ Karen Dawisha, *Soviet Foreign Policy Towards Egypt*, London, The MacMillan Press, 1979, s. 13.

⁴¹ Rubin, "America and Egyptian Revolution", s. 85-88.

1956 Krizi'nin Mısır dış politikası ve Mısır-SSCB ilişkileri açısından bir kaç önemli sonucu oldu:

Birincisi, başta askeri bakımdan büyük bir yenilgiye uğrasa da, Nasır'ın ABD ve SSCB'nin müdahale ederek işgalci güçleri geri çekilmek zorunda bırakarak bu krizi siyasi bir zafere dönüştürmesi gerek ülkesinde, gerekse Arap dünyasında prestijinin inanılmaz derecede artmasına neden oldu. Bu da 1950'lerin sonunda birçok Arap ülkesinde devrimci akımların güç kazanmasına ve bölgenin bir kaos ortamına girmesine sebebiyet verdi. İkinci olarak, ABD'nin savaşın ertesinde 1957 yılı başında ilan ettiği "Eisenhower Doktrini" Mısır-ABD ilişkilerinin tamamen soğumasına neden oldu. Böylece Mısır ve SSCB arasındaki ilişkiler hızla gelişmeye başladı. Üçüncü olarak, o sırada Sovyet yönetiminin Macaristan'daki sorunlarla uğraştığı bir sırada SSCB'nin doğrudan Mısır yanlısı bir tutum alarak İngiltere ve Fransa'yı askeri güç kullanımıyla tehdit ederek uarması, SSCB'nin prestijinin hem Mısır'da, hem de tüm Arap dünyasında artışı sağladı.⁴² SSCB, Gazze'de İsrail işgalinin başladığı 29 Ekim'den itibaren gerek BM'deki gerekse ikili diplomatik faaliyetleriyle Mısır'ı destekledi. Moskova'ya göre, Süveyş Kanalı'nın millileştirilmesi Mısır'ın hukuki hakkıydı.⁴³

Görüldüğü gibi yaklaşık 4 yıllık bir süreçte Mısır dış politikası tedrici bir biçimde değişime uğramış, Mısır'ın karşılanamayan beklentileri, uluslararası konjonktürün getirdiği yeni dinamikler ve Nasır'ın tarafsızlığa dayalı bir dış politika seçeneğini benimsemesi, 1956'nın Mısır-SSCB ilişkileri açısından çok önemli bir yıl olmasına neden olmuştu.

B- İlişkilerin Gelişmesi (1957-1964)

Bu dönem Mısır-SSCB ilişkilerinin gerçek dinamiğini kazandığı fakat aynı zamanda Ortadoğu'daki farklı gruplara yönelik dış politika tercihleri nedeniyle iki ülke arasında sorunların da baş gösterdiği bir dönem oldu.

Yukarıda da belirtildiği gibi Süveyş Krizi sonrasında Nasır'ın temsil ettiği Arap milliyetçiliğinin kazandığı büyük prestij, tüm Arap coğrafyasının hareketlenmesine neden oldu. Arap ülkelerinin birçoğunda anti-emperyalist milliyetçi hareketlerin güçlenmesi hem Arap dünyasının liderliğini almak isteyen Mısır'ın, hem de Ortadoğu'da Batı yanlısı rejimlerin yıkılarak "ilerici" rejimlerin

⁴² Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap İsrail Savaşları 1948-1988*, Ankara, İş Bankası Kültür Yay., 1989, s. 170-171.

⁴³ Dawisha, *Soviet Foreign Policy Towards Egypt*, s. 14.

kurulmasını isteyen SSCB'nin genel dış politika hedeflerine uygun düşmekteydi. Ancak, bu ülkelerde Marksist ve milliyetçi akımların iktidar mücadelesinde karşı karşıya gelmeleri ve iktidarı ele geçiren milliyetçi güçlerin komünist grupları baskı altına alması, Mısır ve SSCB ilişkilerinde bu dönemde ciddi sıkıntılar yaşanmasına da neden oldu. Bunun en bariz iki örneği, Irak ve Suriye idi.

1957 yılında Suriye'de milliyetçiler ve komünistler arasında ortaya çıkan iktidar mücadelesi sırasında Mısır milliyetçileri desteklerken, SSCB açık bir biçimde komünistleri destekledi. İktidarı Nasır'ın desteklediği milliyetçilerin alması ve Mısır ile Suriye'nin birleşmesiyle Birleşik Arap Cumhuriyeti (BAC)'nin kurulması Mısır açısından önemli bir zafer olsa da, SSCB ile ilişkilerde ciddi bir gerginlik yarattı.⁴⁴ BAC'ın kurulmasının hemen ardından başta Halid Bağdash olmak üzere Suriye Komünist Partisi liderlerinin sürgüne gönderilmeleri ve Sovyet yanlısı subayların görevden uzaklaştırılmaları Moskova'da büyük bir memnuniyetsizliğe neden oldu. Fakat SSCB yine de BAC'ı resmen tanıdı ve Nasır'a destek vermeye devam etti. Nasır'ın 1958 Nisanı'ndaki ilk SSCB ziyaretinde ilişkilerin "anti-emperyalizm", "içişlerine karışmama" ve "barış içinde bir arada yaşama" ilkeleri çerçevesinde başarıyla geliştirildiği iki tarafça da teyit edildi.⁴⁵

1958 yılında Irak'ta gerçekleşen darbe sonrasında iktidarı paylaşan General Kasım'la Başbakan Arif arasında gerginleşen ilişkiler SSCB ile Mısır'ın bir kez daha karşı karşıya gelmesine neden oldu. Ülkedeki komünist gruplarla yakın olan Kasım, SSCB tarafından, milliyetçi olan Arif ise Mısır tarafından desteklendi. Irak'taki güç mücadelesi Arap dünyasında da komünistler ve milliyetçiler arasındaki ilişkileri daha da gerginleştirdi.⁴⁶ Bu dönemde Nasır'ın açık bir biçimde Kasım'a karşı tavır alması ve Mısır'daki bazı komünistleri tutuklattırması, gerek Sovyet basınında, gerekse bizzat Sovyet yönetiminde Mısır'ı eleştiren görüşlerin dile getirilmesine neden oldu. Bunun da ötesinde Kruşçev'in bizzat Nasır'ı eleştirmesi iki lider arasında doğrudan bir polemik yaşanmasına neden oldu.⁴⁷

Benzer bir durum 1963 yılında da yaşanacaktı. Ocak 1963'te Kruşçev'in Mısır'a resmi bir ziyaret gerçekleştireceği ilan edildiyse de, bir süre sonra bu ziyaret ertelendi. Ertelemede, Sovyet basınında da dile getirildiği gibi Kremlin'de, Mısır komünistlerinin hala hapiste tutulmalarına yönelik eleştirilerin

⁴⁴ Heykel, *Kahire Dosyası*, s. 111-112.

⁴⁵ Dawisha, *Soviet Foreign Policy Towards Egypt*, s. 19

⁴⁶ *Ibid.*, s. 21-22.

⁴⁷ Heykel, *Kahire Dosyası*, s. 126-128.

de payı bulunmaktaydı. Nasır gerekli mesajı aldı ve gezinin ertelenmesinden bir ay sonra tüm siyasi tutukluların serbest bırakılacağını ve toplama kamplarının kapatılacağını açıkladı. Mısırlı komünistler isterlerse bireysel olarak ülkede sosyalizmin inşasına aktif bir biçimde katılabileceklerdi.⁴⁸

1950'lerin sonlarında iki ülke arasında siyasal alanda bir süre gerginleşen ilişkiler, 1960'ların başlarında Arap dünyasındaki kaosu belli oranda azalmasıyla yeniden ısınmaya başladı. Bunda etkili olan faktörlerden bazıları şunlardır:

Birinci olarak, SSCB 1955 sonrasında dış politikasındaki pragmatik çizgisini sürdürdü. İdeolojik tercihler dış politikanın belirlenmesinde arka planda tutuldu. İkinci olarak, SSCB'nin 1960'ların başlarından itibaren tedrici bir biçimde Doğu Akdeniz'e askeri olarak yerleşme politikası izlemeye başlaması Mısır'a olan ihtiyacının artmasına neden oldu. Mısır'ın sağlayacağı lojistik imkânlar SSCB'nin bölgedeki askeri varlığı açısından büyük önem taşımaktaydı.⁴⁹ Üçüncü olarak 1950'lerin sonlarında kendini gösteren SSCB-Çin çatışmasında Moskova bölgedeki etkinliğini Pekin'e kaptırmaktan endişelenmekteydi. Çin'in Üçüncü Dünyacı söylemi özelde Mısır'ı genelde ise Ortadoğu'daki ilerici Arap rejimlerini etkileyebilirdi.⁵⁰ Dördüncü olarak, gitgide SSCB'nin askeri, siyasal ve ekonomik desteğine bağlanan Nasır ilişkilerin daha da bozulmaması için tedbirler aldı. Nitekim 1964 yılında Kruşçev'in Mısır ziyareti öncesinde komünist tutuklular serbest bırakılarak Mısır'ın tek parti sistemi içinde faaliyet göstermelerine izin verildi ve Sovyet savaş gemilerinin Mısır limanlarını ziyaret etmeleri sağlandı.⁵¹

Süveyş Krizi sonrasında zirveye çıkan Arap Milliyetçiliği ve pan-Arabizm 1960'ların başlarında eski parıltısını yitirmeye başladı. 1961'de BAC deneyiminin Suriye'deki askeri darbe nedeniyle sona ermesi Nasır'ın pan-Arabist hayalinin sona erdiğini gösteriyordu. Ortadoğu'daki gelişmeler Nasır'ın hayal ettiği gibi bir birleşik Arabistan doğurmamış tam aksine Arap dünyası ikiye ayrılmıştı. Kovulmaya çalışılan emperyalizm bölgede tekrar etkili olmuş, Lübnan ve Ürdün örneklerinde görüldüğü gibi üstelik Arap yönetimleri tarafından davet edilmişti. Mısır Arap dünyasının bir kısmı tarafından izole edilmeye çalışılmaktaydı.⁵² Dış politikada yaşanan bu hayal kırıklığı Nasır'ın 1961'dan itibaren dikkatini daha

⁴⁸ Dawisha, *Soviet Foreign Policy Towards Egypt*, s. 32.

⁴⁹ Curt Casteyger, "Moscow and the Mediterranean", *Foreign Affairs*, Vol.46, No:4, (July 1968), s. 683-684.

⁵⁰ Dawisha, *Soviet Foreign Policy Towards Egypt*, s. 24.

⁵¹ Alvin Z. Rubinstein, *Red Star on the Nile*, Princeton, Princeton University Press, 1977, s. 7.

⁵² Dawisha, *Soviet Foreign Policy Towards Egypt*, s. 30.

çok içe, sosyo-ekonomik dönüşüme çevirmesinde etkili oldu. Nasır enerjisini ve kaynaklarını toplumsal kalkınmanın sağlanması için harcamaya başlayacaktı. Bu çerçevede Mısır'a özgü bir sosyalizm, "Arap sosyalizmi"⁵³ inşa etmek amacıyla 1961-1964 arasında önemli düzenlemeler yapıldı. Bu düzenlemelerin temelinde yerli ve yabancı sermayenin elindeki büyük sanayi tesislerinden otellere, bankalardan gazetelere kadar çok geniş bir çerçevedeki kurumların devletleştirilmesi yatıyordu. Buna paralel olarak planlı ekonomiye geçildi.⁵⁴ Nasır'ın ideolojik esin kaynağı ise Yugoslav modeliydi. Rejimin sola kayışı SSCB tarafından yetersiz bulursa da memnuniyetle karşılandı.⁵⁵

Siyasal ilişkilerde yaşanan yukarıda belirtilen gerginliklere rağmen bu dönemde SSCB ile askeri ve ekonomik ilişkiler büyük bir gelişme gösterdi. Öncelikle askeri alana bakıldığında, SSCB ve Mısır arasında bu dönemde 1957, 1959, 1961 ve 1963 yıllarında olmak üzere 4 büyük silah satışı ve askeri işbirliği anlaşmasının imzalandığı görülmektedir. Bu anlaşmalarla, SSCB'den savaş uçaklarından destroyerlere, tanklardan top sistemlerine uzanan geniş bir ölçekte silah alımı yapıldı. Bunun yanı sıra imzalanan anlaşmalarla Sovyet ve Doğu Avrupalı askeri uzmanların Mısır'a gelmeleri, Mısırlı subayların bu ülkelere giderek askeri eğitim görmeleri de sağlandı. Çok uygun koşullarla zaman zaman da hibe şeklinde verilen Sovyet silahları Mısır'ın askeri gücünü hayli attırdı. Bu sayede Mısır İsrail'e karşı askeri dengeyi belli oranda sağladı. Bu dönemde SSCB'nin Mısır'a sağladığı silahların toplam değerinin 1 milyar 250 milyon dolar olduğu tahmin edilmektedir.⁵⁶

Ekonomik alandaki işbirliğinin en önemli unsurunu Asvan Barajı'nın Sovyet desteğiyle inşa edilmesi oluşturmaktadır. 23 Ekim 1958'de iki ülke arasında imzalanan anlaşmayla Moskova Mısır'a barajın inşaatı için harcanmak üzere 100 milyon dolar kredi açmayı kabul etti. Bu anlaşmayı, SSCB'nin gene baraj inşaatı için ek kredi verdiği 1960'taki 180 milyon dolarlık ve 1964'teki 259 milyon dolarlık iki anlaşma daha izledi.⁵⁷ Barajın ilk bölümünün yapılması nedeniyle 1964 yılında yapılan törene Kruşçev'in de katılması bu barajın SSCB-Mısır ilişkilerinin gelişimindeki etkisini göstermesi bakımından önemlidir. Bu

⁵³ Nasır 1961 yılında başlattığı bu hamlenin manifestosunu 1962 yılında yazdığı "Arap Devriminin Yöntemleri" başlıklı kitabında açıkladı. Bkz. Cemal Abdunnasır, *Arap Devriminin Yöntemleri*, çev: Mehmet Emin Bozraslan, İstanbul, Habora Yay., 1970.

⁵⁴ Cleveland, *Modern Ortadoğu Tarihi*, s. 352.

⁵⁵ Rami Ginat, *Egypt's Incomplete Revolution: Lutfi al Kbuli and Nasser's Socialism in 1960's*, London, Frank Cass, 1997, s. 16-17; 40-45.

⁵⁶ Bu anlaşmalarla ilgili detaylar için bkz. Lenczowski, *Soviet Advances in the Middle East*, s. 146-148.

⁵⁷ *Ibid.*, s. 94-95.

dönemde SSCB'nin finanse etmeyi kabul ettiği bir başka büyük proje de Helwan demir-çelik fabrikasının üretim kapasitesinin artırılması projesiydi. SSCB 1962 yılında imzalanan bir protokolle fabrikanın üretiminin artırılması için gerekli mali ve teknik desteği vermeyi kabul etti.⁵⁸

C- İlişkilerde Yeniden Şekillenme Dönemi (1965-1967)

1964 Ekimi'nde Kruşçev'in Sovyet yönetiminden tasfiye edildiği haberi Kahire'de derin bir endişe yarattı. Mısır-SSCB ilişkilerinin gelişiminde çok büyük katkısı olan Kruşçev'in gidişi Nasır'a göre, "Süveyş Krizi'nden bile büyük bir felaketti".⁵⁹ Nasır'ın endişelerinin yersiz olduğu anlaşılrsa da ilişkilerde niteliksel bir değişim yaşanacağı kısa bir süre içinde anlaşılacaktı. Brejnev yönetimi Üçüncü Dünya'ya yönelik politikayı değiştirme kararı almıştı. Kremlin'de bu dönemde daha önce Sovyet yardımları alan Endonezya, Kongo, Cezayir ve diğer Afrika ülkelerinde gerçekleşen sağcı askeri darbelerin yarattığı hayal kırıklığı vardı. Üçüncü Dünya'nın yoğun biçimde askeri ve ekonomik olarak desteklenmesi SSCB'ye büyük bir yük getirdiği gibi, istenilen sonuçları bu örneklerde de görüldüğü gibi vermemektedir. Üstelik özellikle askeri yardımlar SSCB'yi ABD ile karşı karşıya getirmektedir. Bu yüzden Üçüncü Dünya daha çok ekonomik olarak desteklenmeli, bu da bonkör yardımlarla değil daha çok SSCB'nin bu ülkelerle ticaretini geliştirme yoluyla yapılmalıydı.⁶⁰ Bu yeni politika Mısır'la ilişkilerde önemli bir değişimi beraberinde getirecekti.

SSCB'deki iktidar değişikliğinin hemen ertesinde, 1965 Kasımı'nda Mısır Genelkurmay Başkanı Mareşal Amr başkanlığındaki bir heyet Moskova'ya giderken, Aralık ayında bir Sovyet parlamento heyeti Kahire'yi ziyaret etti. 1965 baharında karşılıklı olarak heyetlerin ziyaretleri birbirini izledi. Özellikle Mart ayında donanma komutanı Amiral Gorshkov'un komutasındaki bir Sovyet filosunun Mısır limanlarını ziyareti bu nitelikteki ilk ziyaret olması açısından dikkat çekiciydi.⁶¹

Söz konusu ziyaretlerin ardından Nasır 1965 Ağustosunda Moskova'ya gitti. Nasır'ın bu ziyareti gerçekleştirilmedeki temel hedefi yeni Sovyet

⁵⁸ *Ibid.*, s. 98.

⁵⁹ Jesse Ferris, "Guns for Cotton? Aid, Trade and the Soviet Quest for Base Rights in Egypt, 1964-1966, *Journal of Cold War Studies*, Vol. 13, No:2, (Spring 2011), s. 6.

⁶⁰ Guy Laron, "Stepping Back from the Third World: Soviet Policy toward the United Arab Republic, 1965-1967", *Journal of Cold War Studies*, Vol. 12, No:4, (Fall 2010).

⁶¹ Dawisha, *Soviet Foreign Policy Towards Egypt*, s. 33-35.

yönetimiyle kişisel ilişkiler kurmaktı.⁶² Bu ziyaret Mısır-SSCB ilişkilerinde yeni bir dönemin başladığını göstermesi açısından da önemliydi.

Nasır müzakereler sırasında yeni Sovyet politikasının içeriğini kısa zamanda anladı. Sovyet liderleri Nasır'a Mısır ekonomisinde reform yapmasını ve SSCB ile ekonomik ilişkilerini ticaret temelinde oturtmasını tavsiye ettiler.⁶³ Görüşmelerde Sovyet tarafı, Sovyet donanmasının Mısır limanlarından daha fazla yararlanması isteğini de ilettiler. Sovyetler Birliği'nin Akdeniz'e ve bu çerçevede Mısır limanlarına ihtiyacının artmasında Vietnam'a yönelik Amerikan müdahalesinin artması da büyük rol oynamıştı. Vietkong güçlerinin desteklenmesi için Süveyş Kanalı ve Kızıldeniz çok önemliydi. Çünkü Doğu Asya yolu Pekin'in topraklarını ve karasularını Sovyet ikmal konvoylarına kapatmıştı ve kışın Trans-Sibirya hattından ve Kuzey Denizi'nden ikmal çok zor oluyordu.⁶⁴ ABD donanmasının 1960'ların başında hizmete soktuğu, nükleer füze taşıyabilen POLARIS denizaltılarının, 6. Filo bünyesinde Akdeniz'de operasyonel hale getirilmesi de SSCB tarafından tehdit olarak görülüyordu. Sovyet donanması Akdeniz'de daha fazla aktif olmalıydı.⁶⁵ Başlangıçta bu isteğe direnen Nasır kısa bir süre içinde geri adım atmak zorunda kaldı ve 1966 yılı boyunca Sovyet donanmasının Mısır limanlarından yararlanma imkânları artırıldı.⁶⁶ Bu da Sovyet donanmasının Akdeniz'de Amerikan 6. Filosu karşısındaki zayıf durumunu hayli değiştirdi.⁶⁷ Kremlin'in Sovyet donanmasının Mısır limanlarından "sürekli olarak" yararlanması isteği ise, 1967 Savaşı'nın getirdiği tablo ortaya çıkana kadar kabul görmedi. Bununla birlikte 1965-1966 yıllarındaki Sovyet yardımı Nasır'ın ekonomik sorunlarla başa çıkabilmesinde çok önemli bir rol oynadı.⁶⁸

SSCB'nin yeni politikasının yarattığı hayal kırıklığına rağmen ziyaret yine de sonuçsuz kalmadı ve imzalanan askeri antlaşmayla 310 milyon dolar tutarında askeri malzemenin Mısır ordusuna verilmesi kararlaştırıldı. Bu antlaşma ile verilen ekipmanın nitelik ve nicelik açısından ciddi boyutlara ulaşması, daha fazla sayıda Sovyet askeri uzmanının Mısır'a gönderilmesi ihtiyacını doğurdu. Bu

⁶² *Ibid.*, s. 34-35.

⁶³ Laron, "Stepping Back from the Third World", s. 104.

⁶⁴ Dawisha, *Soviet Foreign Policy Towards Egypt*, s. 36.

⁶⁵ Ferris, "Guns for Cotton", s. 18-19.

⁶⁶ *Ibid.*, s. 26.

⁶⁷ Laron, "Stepping Back from the Third World", s. 105.

⁶⁸ Rubinstein, *Red Star on the Nile*, s. 7.

anlaşmayla birlikte 1955-1965 arasında Mısır'a verilen Sovyet askeri malzemesinin toplam değeri 1.5 milyar dolara ulaştı.⁶⁹

Bu anlaşmaya rağmen Mareşal Amr'ın 1966 yılının Kasım ayında gerçekleştirilen Moskova ziyaretinde askeri malzeme talepleri yinelenildi. Amr'ın daha fazla tank, hava savunma sistemleri ve son model Mig-25 uçakları verilmesi talebi reddedildi. Savunma Bakanı Grechko Mig-25 uçaklarının daha Varşova Paktı üyesi ülkelere bile satılmadığını, sofistike hava savunma sistemlerinin ileri teknik bilgi gerektirdiğini, Mısır askerlerinin henüz böyle bir kabiliyete sahip olmadığını belirtti. Ziyaretten çıkan tek sonuç, Amr'ın talep ettiği 400.000 ton unun bir bölümünün verilmesinin kabulü olacaktı.⁷⁰

Amr'ın ziyaretinden birkaç ay sonra Nisan 1967'de Sovyet Dışişleri Bakanı Gromiko Kahire'yi ziyaret etti. Gromiko'nun gündemindeki en önemli konu, Yemen sorunuydu. 1962'de başlayan Yemen iç savaşına Mısır'ın cumhuriyetçiler yanında katılması SSCB tarafından da desteklenmişti. Sovyet desteği sadece diplomatik alanla da kalmamış, Yemen'deki Mısır birlikleri askeri ve ekonomik olarak da desteklenmişti.⁷¹ Fakat yıllardır devam eden savaş, Mısır'ın askeri ve ekonomik kaynaklarının önemli bir kısmının burada harcanmasına neden oluyordu. Yeni Sovyet yönetimi bu duruma daha fazla kayıtsız kalmak istemedi ve Gromiko Nasır'a 1967 yılı başından itibaren Yemen operasyonunun artık ekonomik olarak SSCB tarafından desteklenmeyeceğini açıkça belirtti. Sovyet tarafına göre Nasır ulusal kalkınmaya odaklanmalıydı. Mısır yönetimi Moskova'nın bu ikazını bir süre dikkate almadı. Nasır ziyaretten bir ay sonra yaptığı bir konuşmada Mısır'ın Yemen'deki askeri faaliyetlerini sürdüreceğini açıkladı.⁷² Yemen'deki Mısır birliklerinin tamamen çekilmesi Mısır'ın 1967 Savaşı'ndaki ağır yenilgisinden sonra olacaktı.

Nasır'ın artan Sovyet baskısı karşısında adımlar atmak zorunda kaldığını gösteren en önemli gelişmelerden biri de, Suriye ile 4 Kasım 1966'da bir "savunma antlaşması" imzalamasıydı. BAC'ın dağıldığı 1961'den beri zaten kötü olan ve Suriye'deki Baas iktidarının ülkedeki Nasırcı unsurları tasfiyesiyle daha da bozulan Mısır-Suriye ilişkileri, 1965 sonlarında Suudi Kralı Faysal'ın girişimleriyle İran Şahı Muhammed Pehlevi ve Ürdün Kralı Hüseyin'in katılımıyla bir zirve toplanması ve "İslam'a yabancılaştıran" tüm güçlere karşı

⁶⁹ Lenczowski, *Soviet Advances in the Middle East*, s. 148-149.

⁷⁰ Laron, "Stepping Back from the Third World", s. 107.

⁷¹ Jesse Ferris, "Soviet Support for Egypt's Intervention in Yemen 1962-1963", *Journal of Cold War Studies*, Vol. 10, No:4, (Fall 2008) s. 5-36.

⁷² Laron, "Stepping Back from the Third World", s. 108-109.

savaşılması kararı alınmasıyla yakınlaşmaya başladı. ABD tarafından da desteklenen bu ittifak açıkça radikal Arap rejimlerini hedef almaktaydı. 1963’de gerçekleşen bir darbeyle Suriye’de SSCB yanlısı bir yönetim işbaşına gelmişti. SSCB, Suriye’deki yeni rejimi desteklemek için başında Mısır’ın olduğu Cezayir, Irak, Yemen ve Suriye’nin katılacağı bir “devrimci güçler cephesi” oluşturmak istiyordu. Nasır, Suriye’deki yeni rejimin sol radikalizminden duyduğu endişenin de etkisiyle tarafsızlık politikasına aykırı bulduğu söz konusu Batı ve İsrail karşıtı cepheye girmek istemedi. Kosigin’in Mayıs 1966’da gerçekleşen Kahire ziyaretinde Moskova baskısını daha da arttırdı. Baskıya daha fazla direnemeyen Nasır bir orta yol bularak SSCB’yi tatmin etti ve Suriye ile savunma antlaşması imzalandı.⁷³

Bu dönemde ilişkilerin genel seyrini etkilemese de zaman zaman etkili olan bir faktör olan Mısırlı komünistlerin durumuyla ilgili önemli bir gelişme de yaşandı. Bu, yasadışı Mısır Komünist Partisi’nin faaliyetlerini durdurma kararı almasıydı. 25 Nisan 1965’de parti yönetimi kendini feshettiğini ve 1000’e yakın üyesinin isterlerse Nasır tarafından oluşturulan “Arap Sosyalist Birliği”ne katılabileceğini açıkladı.⁷⁴ Bu karar hiç kuşkusuz Moskova’ya danışılarak alınmıştı, nitekim SSCB tarafından da desteklendi.⁷⁵

D- Bağımlılık (1967-1970)

1967 Arap-İsrail Savaşı Mısır-SSCB ilişkilerinde bir başka dönüm noktasıdır.⁷⁶ Bu savaşta uğradığı ağır yenilgi Mısır’ın SSCB’ye duyduğu ihtiyacı daha da arttırmış, ilişkilerin oldukça geliştiği önceki dönemlerde Moskova’ya karşı daha bağımsız hareket edebilen Kahire, bu tarihten itibaren çok daha belirgin bir biçimde SSCB’nin etkisine girmiştir. Dawisha’nın da vurguladığı

⁷³ Dawisha, *Soviet Foreign Policy Towards Egypt*, s. 37-38.

⁷⁴ Lenczowski, *Soviet Advances in the Middle East*, s. 88.

⁷⁵ Dawisha, *Soviet Foreign Policy Towards Egypt*, s. 34.

⁷⁶ Savaşa neden olan gerilim Gromiko’nun ziyaretinden bir ay sonra İsrail ordusunun iki tugayının Suriye sınırında konuşlandırılmasıyla ilgili KGB istihbaratının Mısırlılarla paylaşılmasıyla başladı. Aslında SSCB’nin bölgede gerginliği tırmandırmak, kriz çıkararak bir çatışma başlatmak gibi bir amacı yoktu. Aksine ne bölgesel ne de küresel düzlemde ABD ile karşı karşıya kalmaktan özenle kaçınılmaktaydı. Üstelik Arap-İsrail çatışmasında Arap tarafının en büyük destekçisi olmasına rağmen, İsrail’in tanınması temelinde bir barış yapılmasını sürekli olarak savunmaktaydı. Savaşı başlatan gerilim Nasır’ın istihbaratı yanlış değerlendirerek Mayıs ayında Mısır askerlerini Sina’ya göndermesi ve Tiran Boğazı’nı İsrail gemilerine kapatması oldu. Kriz büyürken Sovyet tarafı sürekli olarak gerilimin düşürülmesi için gerek Mısır gerekse İsrail nezdinde girişimlerde bulundu. Bkz: Galia Galon, “The Soviet Union and the Outbreak of the June 1967 Six Day War”, *Journal of Cold War Studies*, Vol. 8, No:1, (Winter 2006), s. 3-19.

gibi, 1967 Haziran Savaşı'ndan Nasır'ın öldüğü 1970'e kadar geçen dönemde, Mısır'daki Sovyet etkisi o tarihe kadar üstelik hiç bir Ortadoğu ülkesinde olmadığı kadar arttı.⁷⁷ Bunun bir kaç nedeni bulunmaktadır:

Birincisi, savaşta uğradığı ağır yenilgi sonucu ağır silahlarının çok büyük bir kısmını kaybeden Mısır bu silahların yeniden temini için SSCB'ye muhtaç hale geldi. Ayrıca, Mısır'ın silah alacak mali kaynaklarının olmaması SSCB'nin yapacağı askeri yardımın önemini daha da arttırdı.⁷⁸

İkincisi, İsrail'e ve onu destekleyen ABD'ye karşı SSCB'nin siyasal desteği çok daha önemli bir hal aldı. Bu savaş sırasında İsrail tarafından işgal edilen toprakların diplomatik yollarla geri alınabilmesi ve Mısır'ın haklarının uluslararası platformda savunulması için SSCB desteği büyük önem taşımaktaydı.

Üçüncüsü, savaşın getirdiği ağır yük zaten daralma dönemine giren Mısır ekonomisini daha da zorlamaktaydı. Sina'daki petrol kuyularının kaybı, askeri harcamaların artışı, kanal gelirlerinin ortadan kalkması ve turizmin büyük darbe yemesi ekonomiye büyük bir yük getirdi. Sovyet desteği olmaksızın ülkenin büyük bir sosyo- ekonomik krizden kurtarılabilmesi çok zor olacaktı.

Sonuncusu, 1967 Savaşı Nasır ve Nasırcılığın Arap dünyasında prestij kaybetmesine neden olmuş, Arap ülkeleri arasındaki mücadelede Mısır büyük bir yara almıştı. Buna paralel olarak Arap dünyası içindeki ağırlığını uzun yıllardır SSCB'ye karşı bir pazarlık unsuru olarak kullanan Mısır'ın elindeki bu koz ortadan kalkmıştı.

İsrail'in sürpriz saldırısıyla başlayan savaşta Arapların yenilgisinin daha savaşın ilk gününde neredeyse kesinleşmesi, SSCB'nin hemen devreye girmesine neden oldu. Moskova, ABD ve Batılı büyük ülkelerden çatışmaların hemen sona erdirilmesini talep etti. Kremlin, İsrail saldırısının hemen durdurulmasını bunun sağlanmaması durumunda askeri tedbirler de dahil olmak üzere gerekli adımları atacağını duyurdu.⁷⁹ Aslında SSCB'nin Doğu Akdeniz'deki askeri kabiliyetleri 1960'ların başından beri artmıştı, fakat hala geniş çaplı bir konvansiyonel müdahale yapma imkânı kısıtlıydı. Üstelik Washington Sovyet

⁷⁷ Dawisha, *Soviet Foreign Policy Towards Egypt*, s. 44.

⁷⁸ Bu savaşta Mısır silah ve teçhizatının %80'nini kaybetti. Afaf Lutfi al-Sayyad Marsot, *A History of Egypt: From Arab Conquest to Present*, 2. Ed., New York, Cambridge University Press, 2007, s. 150.

⁷⁹ Rubinstein, *Red Star on the Nile*, s. 12.

müdahalesi riskini önlemek için hemen harekete geçmiş, 6. Filo Suriye kıyıları yakınlarına gönderilmişti.⁸⁰

Mısır'a verilen desteği göstermek amacıyla savaşın hemen ertesinde SSCB Başbakanı Podgorni Kahire'yi 23 Haziran'da ziyaret etti. Podgorni'nin ziyareti Moskova'nın Kahire'ye verdiği desteği göstermesi açısından hayli önemliydi. Ziyarete Sovyet tarafı Mısır'a, Haziran Savaşı'ndaki büyük silah ve askeri malzeme kayıplarını ivedilikle giderme garantisi verdi. Nitekim ziyaret devam ederken verilmesi kararlaştırılan 200 savaş uçağı yola çıkmıştı bile. 30 Haziran'da 130'u Mısırlılara teslim edildi ve savaşta en büyük darbeyi yiyen Mısır Hava Kuvvetleri'nin acil ihtiyaçları karşılanmış oldu. SSCB'nin verdiği destekle yaklaşık 1 yıl sonra Mısır Hava Kuvvetleri savaş öncesi gücüne tekrar ulaştı.⁸¹ Podgorni Kahire ziyaretinin hemen ardından Şam'a da giderek bölgedeki diğer önemli müttefik Suriye'ye de benzer garantileri verecekti.⁸²

Sonrasındaki gelişmelerde görülebileceği gibi, Sovyet tarafı Mısır'ın yenilgisini kullanabileceği bir avantaja çevirdi. Öncelikle başarısızlığın Sovyet silahlarının yetersizliğinden değil, Arap askerlerinin bunları kullanmaktaki yetersizliğinden kaynaklandığı gerek Sovyet basını gerekse Mısır'a gelen Kızıl Ordu subayları tarafından sürekli olarak vurgulandı. Sovyet tarafına göre, orduda büyük bir reform yapılmalıydı. Tabi ki bu reform Sovyet askeri danışmanlarının gözetiminde gerçekleştirilmeliydi. Bu görüşlerin Nasır'a da benimsetilmesi sonucunda başlatılan reform çerçevesinde Mısır ordusunun en alttan en üst kademeye kadar yeniden inşasında Sovyet subayları etkin bir biçimde görev aldılar.⁸³ Böylece Nasır'ın Hür Subaylar cuntasından yakın dostu "değişmez" genelkurmay başkanı Amr'ın istifası⁸⁴ ve sonrasında 50 üst düzey komutanın görevden alınmasıyla oluşan boşluk Mısır'da sayıları 1500'e ulaşan "askeri danışman" sıfatlı Sovyet subayları tarafından ivedilikle dolduruldu. Tugay seviyesinin altındaki tüm Mısır askeri birlikleri bir anlamda askeri danışmanların kontrolüne girdi.⁸⁵ Mısır ordusunda daha sonra girilen daha büyük çaplı tasfiye de, Sovyet tarafınca Mısır'ın politik ve ekonomik hayatını kontrol eden ve hızlı değişime ve SSCB ile daha yakın ilişkiler kurulmasını

⁸⁰ Dawisha, *Soviet Foreign Policy Towards Egypt*, s. 43.

⁸¹ Lenczowski, *Soviet Advances in the Middle East*, s. 150.

⁸² *Ibid.*, s. 116.

⁸³ Golan, "The Soviet Union and the...", s. 16.

⁸⁴ Amr'ın istifası sonrası yaptığı açıklamada sosyalist uygulamaları eleştirmesi ve ülkede artan Sovyet nüfuzunun sakıncalarından bahsetmesi dikkat çekicidir. Marsot, *A History of Egypt*, s. 148-149.

⁸⁵ Dawisha, *Soviet Foreign Policy Towards Egypt*, s. 45.

engelleyen ayrıcalıklı “askeri burjuvazinin ortadan kaldırılması” olarak değerlendirildi ve desteklendi.⁸⁶

Mısır’ın SSCB’ye bağımlılığının artışının bir başka göstergesi de, savaşın hemen ardından Moskova’nın Sovyet donanmasının Mısır limanlarından daha çok yararlanmasını istediğinin karşılanması oldu. Yukarıda da belirtildiği gibi, Moskova 1960’ların başından itibaren sürekli olarak Kahire’den Mısır limanlarının Sovyet donanmasının kullanımına daha fazla açılmasını istemekteydi. Nasır da Sovyet taleplerini belli oranda karşılamıştı. Yeni süreçte İskenderiye, Port Said ve Mersa Matruh limanlarındaki Sovyet askeri varlığı hızla arttı. Hatta daha önce görülmeyen bir biçimde İskenderiye limanının geniş bir bölümü Sovyet donanmasının münhasır kullanımına tahsis edildi. Zaten bu dönemde, Nasır da Akdeniz’deki Sovyet donanmasını 6. Filo’ya karşı bir denge unsuru olarak görmeye başlamıştı.⁸⁷ Fakat, Nasır yine de SSCB’ye resmen bir üs tahsisi yapmadı. Üs verilmesi kendi bağımsızlıkçı ve antiemperyalist söylemine ters düşecek, geçmiş dönemdeki İngiliz emperyalizmini çağrıştıracıydı.⁸⁸ Moskova da zaten hiçbir zaman doğrudan askeri üs tesisi istemedi.⁸⁹

SSCB’nin Mısır’a verdiği büyük desteğin de bir sınırı vardı. Bu sınırın en önemli göstergesi, Arap-İsrail gerginliğinde Mısır’ın yeni bir çatışmaya yol açmaması için Moskova’nın Nasır’ı sürekli olarak dizginlemeye çalışmasıyla ortaya çıktı. Nasır’ın İsrail işgaline giren Sina’yı kuvvet kullanarak alma girişimleri engellendi ve ateşkese uyması için baskı yapıldı. Zaten Podgorni savaşın hemen ertesindeki Kahire ziyaretinde Nasır’a Sovyet askeri yardımının sorunun diplomasiyle çözümünü önleyici bir unsur olamayacağını açıkça belirtmişti.⁹⁰ Bu çerçevede, Nasır’ın Kremlin’in hukuken yükümlülükler altına girmesine neden olacak ve gerginliği daha da arttırarak SSCB’nin doğrudan ABD ile karşı karşıya gelmesine neden olacak, bir “karşılıklı savunma antlaşması” yapılması isteği de kesin olarak reddedildi. SSCB sadece geçici olarak Mısır’ın hava savunmasını üstlenmeyi kabul edecekti. Sovyet askeri personeli birkaç yıl boyunca Kanal bölgesindeki SAM-3 hava savunma füze sistemlerini işletti. Bunun yanı sıra, savaşta hava kuvvetlerinin karşı karşıya kaldığı büyük yıkım nedeniyle bir süre Sovyet pilotları Mısır savaş uçaklarını kullandılar. Askeri alandaki bu işbirliği bile bir ilkti. Çünkü Kızıl Ordu ilk defa

⁸⁶ Rubinstein, *Red Star on the Nile* s. 35.

⁸⁷ Dawisha, *Soviet Foreign Policy Towards Egypt* s. 45.

⁸⁸ Lenczowski, *Soviet Advances in the Middle East*, s. 157.

⁸⁹ Klieman, *Soviet Russia and the Middle East*, s. 60.

⁹⁰ Golan, “The Soviet Union and the...”, s. 16.

aktif bir biçimde Mısır'da askeri faaliyetler yürütmeye başlamıştı.⁹¹ Artık Mısır SSCB'ye öylesine bağımlı hale gelmişti ki ulusal savunmasını bile Sovyet askerleri olmadan yapamıyordu.

Bölgede Sovyet faaliyetlerinin artışı ekonomik alanda da kendini göstermekteydi. 1967 Savaşı sonrasında Moskova Akdeniz'de ve Basra körfezinde petrol arama çalışmalarına hız verdi ve bu çerçevede 1967 yılı sonlarında Mısır ile 3 anlaşma imzalandı. Bu anlaşmalarla Libya sınırındaki Siva vahasında petrol arama çalışması yapılması ve Mısır'a malzeme ile personel desteği sağlanması kararlaştırıldı. Bu anlaşmaları 1969 Mayıs'ında yapılan daha geniş kapsamlı bir anlaşma izleyecekti.⁹²

Mısır'da artan Sovyet etkisinin bir başka göstergesi de, Nasır'ın Moskova'nın da teşvikiyle yeni bir sol reform programı başlatmak zorunda kalması, bunu yaparken Sovyet yanlısı olarak bilinen bazı kişileri işbaşına getirmesiydi. Bu kişilerden en önemlisi de Ali Sabri idi. Ali Sabri, halk arasında "Moskova'nın adamı" olarak görülmekteydi. Nasır, 1962'de kurulan "Arap Sosyalist Birliği"nin başına 1968 sonbaharında Ali Sabri'yi getirdi.⁹³ Nasır tarafından 1968'de ilan edilen ve "30 Mart Programı" olarak adlandırılan reform programı toplumun politik süreçlere daha fazla katılımını ve ordu başta olmak üzere devlet kurumlarının yeniden yapılandırılmasını içeriyordu. Moskova'nın bir süredir dile getirdiği reform talepleri bir nebze de olsa karşılanmıştı. Nitekim Moskova, programı sosyalizme giden yolda önemli bir adım olarak nitelendirdi ve destekledi.⁹⁴

Söz konusu programın ilanından sonra 1968 Haziranı'nda gerçekleşen Nasır'ın Moskova'yı ziyaretinde en önemli gündem maddesi 1967 Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan durumdu. Moskova Mısır'ı bir yandan desteklerken bir yandan da İsrail'le yeni bir çatışmaya girmesini engellemeye çalışıyordu. Nasır'ın İsrail'e saldırılar düzenleyen Filistinli gerillalara verdiği destek Moskova'da rahatsızlık yaratmaktaydı. SSCB ABD ile karşı karşıya gelmesine neden olabilecek bir gelişmeyi engellemeye kararlıydı. Özellikle Çin ile gerilimin iyice tırmandığı ve "Prag Baharı" nedeniyle blok içinde sıkıntıların yaşandığı bir dönemde Mısır'ın yatıştırılması daha da büyük önem taşımaktaydı.⁹⁵ Yatıştırmada kullanılan en önemli araçlardan biri de ekonomik yardım olacaktı.

⁹¹ Dawisha, *Soviet Foreign Policy Towards Egypt*, s. 46.

⁹² Lenczowski, *Soviet Advances in the Middle East*, s. 99.

⁹³ Rubinstein, *Red Star on the Nile*, s. 48-49.

⁹⁴ *Ibid.*, s. 51-52.

⁹⁵ *Ibid.*, s. 81.

Moskova Mısır'ın SSCB'ye olan borcunun yarısını silerek ve geri kalan kısmını da yeniden yapılandırarak Mısır ekonomisinin nefes almasını sağladı.⁹⁶

1969 Mısır'daki Sovyet etkisinin doruğa çıktığı yıl oldu. SSCB'nin Kahire Büyükelçisi Vinogradov bazı Mısırlılar tarafından 19. yüzyılda Mısır'daki İngiliz kontrolünün sembol ismi Lord Cromer ile karşılaştırılmaya başlanmıştı.⁹⁷ Bu etki sadece Mısır'la da sınırlı değildi. Kurulduğu 1945'den beri ilk defa 1969'da Arap Ligi'nde "ilerici ülkeler" çoğunluğu oluşturdu. Bu ülkeleri her açıdan destekleyen SSCB politik ve stratejik olduğu kadar yükselen prestiji açısından da kazançlıydı. SSCB söz konusu ülkelerin ana silah tedarikçisiydi, subayları Sovyet askeri akademilerinde kurslar almaktaydılar. Sovyet askeri personeli ve teknisyenleri askeri danışman olarak bu ülkelerdeydi. Ticaret ve kültür anlaşmalarıyla siyasal ve askeri işbirliği daha da genişletilmişti. Sovyet etkisi kendisini Rabat'tan Tahran'a uzanan geniş bir hatta yoğun bir biçimde göstermekteydi.⁹⁸

Mısır'daki Sovyet nüfuzu yavaş yavaş hem toplumda hem de yönetici elite tepkiler uyandırmaya başladı. Özellikle orduda Sovyet askeri danışmanlarının etkisinin artışı Mısırlı subaylarda rahatsızlığı arttırdı. Bu tepkiler 1969 sonbaharından itibaren Nasır'ın Sovyet etkinliğini azaltmak için bazı adımlar atmasında etkili oldu. Nasır ölümünden yaklaşık bir sene önce Eylül 1969'dan itibaren ülkedeki Sovyet etkisini dengelemek için hamleler yapmaya başladı. Bunu yapabildiğindeki en önemli neden ülke ekonomisindeki gözle görülür iyileşmeydi. Nitekim 1968-1969 döneminde 1930'lardan beri ilk defa dış ticaret fazlası verilmişti.⁹⁹ Bu sırada ciddi bir kalp krizi geçiren Nasır, başkan vekilliğine muhafazakâr görüşleriyle bilinen Enver Sedat'ı getirdi. Bir diğer hamlesi ise, SSCB ile yakın ilişkileri olan Ali Sabri'nin 1969 Eylülü'nde tasfiyesi ve General Sadık'ın genelkurmay başkanlığına getirilmesi oldu. Sadık SSCB'de eğitim görmeyen subaylardan biriydi. Bu da Nasır'ın SSCB ile ilişkilerinden rahatsız olduğunun bir göstergesiydi.¹⁰⁰

Diğer yandan 1969 sonlarında Mısır Batı ile yakınlaşma yönünde sinyaller de vermeye başlamıştı. Nitekim Nisan 1970'de ABD Dışişleri Bakanlığı Ortadoğu İle İlişkilerden Sorumlu Sekreter Yardımcısı Joseph Sisco'nun, Kahire

⁹⁶ Dawisha, *Soviet Foreign Policy Towards Egypt*, s. 49.

⁹⁷ Klieman, *Soviet Russia and the Middle East*, s. 80.

⁹⁸ *Ibid.*, s. 38-39.

⁹⁹ Dawisha, *Soviet Foreign Policy Towards Egypt*, s. 49.

¹⁰⁰ Klieman, *Soviet Russia and the Middle East*, s. 80-81.

ziyareti aslında 1970'lerde değişecek olan Mısır dış politikası ile ilgili bir sinyaldi.¹⁰¹

Bu gelişmelere rağmen Nasır'ın son yılı Sovyet etkinliğinin devam ettiği bir dönem oldu. İsrail'le işgal ettiği topraklardan çekilmesi için yürütülen diplomatik çabalar ile Sovyet askeri varlığının Mısır'ın savunulabilmesi için hala hayati olması ve SSCB'nin ekonomik ve askeri desteğinin önemi Mısır'ın bağımlılığı aşabilmesini zorlaştırmaktaydı.

Sonuç

SSCB ile kurulan ilişkiler Mısır'ın askeri ve ekonomik yardım gereksinimleri çerçevesinde doğmuş ve bu gereksinim iki ülke arasındaki ilişkilerin Kahire açısından hep en önemli gündem maddesi olmuştur. Bu çerçevede İsrail'e karşı askeri dengeyi korumak, Arap dünyasının liderliğini yapmak ve sosyo-ekonomik gelişimini tamamlamak gibi hedeflere sahip olan Mısır, bu amaçlarını gerçekleştirebilmek için kendisine askeri, ekonomik ve siyasi destek veren SSCB ile yakınlaşmıştır. 1955'e hatta 1957'e kadar uzanan ilk dönemde benzer beklentilerinin ABD tarafından karşılanamaması, Mısır'ı SSCB'yle ilişkilerini geliştirmeye adeta mecbur bırakmıştır. Tarafsızlık ve ulusal egemenlik konusunda hassas bir post-kolonyal devlet olan Mısır'ın anti-emperyalizmin bayraktarlığını yapan ve daha önemlisi bölgede emperyalist bir geçmişi bulunmayan SSCB ile yakınlaşması çok daha kolay olmuştur.

II. Dünya Savaşı sonrasında ABD'nin uygulamaya soktuğu çevreleme politikasını kırmak amacını taşıyan SSCB; Ortadoğu'daki anti-emperyalist potansiyeli, bölge içindeki ve ABD dış politikasındaki çelişkileri çok iyi görerek bu coğrafyaya girme fırsatını çok iyi değerlendirmiştir. Bunda Stalin sonrasında Sovyet yönetiminin dış politika felsefesini değiştirmesinin de büyük payı olmuştur.

Bu çerçevede belirtilmesi gereken önemli bir husus, gerek Mısır'la gerekse diğer Ortadoğu ülkeleriyle kurulan ilişkilerin, SSCB'nin Soğuk Savaş'ta izlediği global stratejiyle büyük oranda uyumlu olduğudur. Nitekim SSCB'nin Ortadoğu'da çıkan tüm krizlerde takındığı tutum ve Kremlin'in izlediği genel politika, küresel dengeleri gözetten bir biçimde ortaya çıkmıştır. Mısır'la kurulan ilişkiler SSCB'nin bölgede önemli bir mevzi kazanmasını sağlamış, Moskova Mısır ve diğer "ilerici" Arap rejimlerini destekleyerek hem ABD'ye, hem de

¹⁰¹ *Ibid.*, s. 81.

bölgedeki muhafazakâr güçlere karşı önemli bir mevzi kazanmıştır. SSCB'nin başarısı sadece bölgede değil Üçüncü Dünya'da da prestijinin artmasıyla hayli büyümüştür.

Nasır yönetimindeki Mısır ise, SSCB ile kurduğu ilişkilerle en önemli ihtiyacına, askeri ve ekonomik kaynaklara ulaşabilmiştir. Nasır bu sayede pan-Arabist politikalarını uygulayabilecek askeri, ekonomik ve siyasi bir zemin bulabilmiştir. Sovyet desteği Mısır'ın Arap dünyasının liderliği söylemine belli bir maddi temel de kazandırmıştır.

“Sovyet desteği” 1960'ların başından itibaren “Sovyet etkisi”ne evrilmeye başlamış, Mısır'ın sosyo-ekonomik sisteminin sola kaymasında önemli bir rol oynamıştır. Nasır'ın Arap Milliyetçiliği ideolojisi, Arap Sosyalizmi fikriyle tahkim edilmiştir. Nasır yönetime geldiği andan itibaren Marksizme karşı olduğunu vurguladıysa da, Sovyet etkisinin artışıyla liberal tercihlerinin yerini sosyalist politikalar almaya başlamıştır. Bu dönüşümde Sovyet etkisinin büyük payı bulunmaktadır. İki ülke arasındaki ilişkilerde zaman zaman olumsuz bir rol oynasa da ideolojik farklılık hiçbir zaman belirleyici olmamıştır.

Mısır'daki Sovyet etkisi 1967 Savaşı'nın yarattığı koşulların da büyük etkisiyle 1960'ların sonunda “Sovyet nüfuzuna” dönüşmeye başlayacaktır. Ordusunun ve ekonomisinin içine girdiği kriz nedeniyle ulusal savunmasını yürütmeyi bile bir ölçüde Kızıl Ordu'ya bırakmak zorunda kalan Mısır, siyasi, askeri ve ekonomik olarak bağımlılık sarmalına girmiştir. Bu durum, Üçüncü Dünya hareketinin en aktif üyelerinden ve aktif tarafsızlığın en ateşli savunucularından biri olan Nasır Mısır'ı hatırlandığında trajiktir.

Kaynaklar

Kitaplar

Abdunnasır, Cemal, *Arap Devriminin Yöntemleri*, çev: Mehmet Emin Bozarslan, İstanbul, Habora Yay., 1970.

Armaoğlu, Fahir, *Filistin Meselesi ve Arap İsrail Savaşları 1948-1988*, Ankara, İş Bankası Kültür Yay., 1989.

Cleveland, William L., *Modern Ortadoğu Tarihi*, çev: Mehmet Harmancı, İstanbul, Agora Kitaplığı, 2008.

Dawisha, Karen, *Soviet Foreign Policy Towards Egypt*, London, The MacMillan Press, 1979.

El-Feth, Ahmet Abu, *Mısır İhtilalinin İyüzü ve Nasır*, çev: Nusret Kuruoğlu, İstanbul, Rek-Tur Kitap Servisi, 1965.

Ginat, Rami, *Egypt's Incomplete Revolution: Lutfi al Khuli and Nasser's Socialism in 1960's*, London, Frank Cass, 1997.

Heykel, M. Hasaneyn, *Kahire Dosyası*, çev: Berin Büktaş, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1974.

Hourani, Albert, *Arap Halkları Tarihi*, çev: Yavuz Alogan, İstanbul, İletişim, 1997.

Klieman, Aaron, *Soviet Russia and The Middle East*, Baltimore and London, John Hopkins Press, 1970.

Lenczowski, George, *Soviet Advances in the Middle East*, Washington, American Enterprise Institute for Public Policy Research, 1972.

Marsot, Afaf Lutfi al-Sayyad, *A History of Egypt: From Arab Conquest to Present*, 2. Ed., New York, Cambridge University Press, 2007.

McLaurin, R. D., *The Middle East in Soviet Policy*, Massachusetts, Lexington Books, 1975.

Rubinstein, Alvin Z., *Red Star on the Nile*, Princeton, Princeton University Press, 1977.

Vatikiotis, P. J., *The Modern History of Egypt*, London, Weindenfeld and Nicholson, 1969.

Makaleler

Botman, Selma, "Egyptian Communists and the Free Officers: 1950-1954," *Middle Eastern Studies*, Vol. 22, No:3, (July 1986).

Casteyger, Curt, "Moscow and the Mediterranean," *Foreign Affairs*, Vol.46, No:4, (July 1968), s. 683-684.

Ferris, Jesse, "Soviet Support for Egypt's Intervention in Yemen 1962-1963", *Journal of Cold War Studies*, Vol. 10, No:4, (Fall 2008).

Jesse, Ferris, "Guns for Cotton? Aid, Trade and the Soviet Quest for Base Rights in Egypt, 1964-1966," *Journal of Cold War Studies*, Vol. 13, No:2, (Spring 2011).

Galon, Galia, "The Soviet Union and the Outbreak of the June 1967 Six Day War", *Journal of Cold War Studies*, Vol. 8, No:1, (Winter 2006).

Ginat, Rami, "Soviet Policy Towards the Arab World, 1945-1948," *Middle Eastern Studies*, Vol. 32, No:4, (October 1996).

Laron, Guy, "Stepping Back from the Third World: Soviet Policy toward the United Arab Republic, 1965-1967", *Journal of Cold War Studies*, Vol. 12, No:4, (Fall 2010).

Morsy, Laila Amin, "The Role of the United States in the Anglo-Egyptian Agreement of 1954," *Middle Eastern Studies*, Vol.29, No:3, (July 1993).

Nasser, Gamal Abdel, "The Egyptian Revolution," *Foreign Affairs*, Vol. 33, No:2, (January 1955).

Pennar, Jaan, "The Arabs, Marxism and Moscow: A Historical Survey," *Middle East Journal*, Vol. 22, No:4, (Autumn 1968).

Podeh, Elie, "Foreign Policy During the Early Nasserist Era, 1952-55," *Middle Eastern Studies*, Vol. 32, No:1, (January 1996)

Reshetar, John S., "Soviet Union and the Neutralist World", *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, Vol. 362, No:1, (1965).

Rubin, Barry, "America and Egyptian Revolution, 1950-1957," *Political Science Quarterly*, Vol.97, No:1, (Spring 1982).